

צבא מצרים העתיקה

מתוך הספר Warfare, — מחקר בהסטוריה הצבאית

אין בללתנו לצרף מחדש את תמונת הצבא המצרי במלואה, מבנהו והמקטיקה שלו, אך בידינו לצבור קמעים מסוימים המרמזים על השאר. הממלכה, "התיכונה", ו"החדשה" אחריה, החזיקה כבר פלוגות מאורגנות של קשתים, פלוגות חיל-רגלים כבד שהיו מצוידות ברמחים ומגינים, ופלוגות חיל-רגלים קל עם מגינים קטנים יותר או בלי מגינים כלל ועם אלות וקרדוסות-קרב*. מגינו של חיל הרגלים הכבד מתואר לפעמים כגדול מאוד ובצורה זו הוסיף לשמש זמן רב אחרי נפילת הממלכה; כסנופון, למשל, מוכיר בצבאו של ארתחשסתא** תפיבה של רגלים כבדים, בעלי מגיני עץ שהיו מכסים אותם מכף רגל ועד ראש, ומוסיף כי "נאמר שהם היו מצרים". נמצאו גם דמויות של רגלים (בכף-הקלע) ופעמים רבות גם סימנים ראשונים של שריון. אך נראה כי המצרים לא נמו מעולם להיות אנשי מלחמה*** והעסקת שכירים מתחילה בתקופה קדומה מאוד. "הממלכה החדשה" נשענת בעיקר על שכירים****; את

* בין סוגי-רגלים שונים אלה נודעו לשם הקשתים המצרים. כשנלחם מרנפתה (בנו של רעמסס השני) בבני לוב וב"עמי-הים" (מאיי הים התיכון), אשר פרצו מצרימה ממערב, הסתערו הללו ברגל וברכב, על מערך המצרים, שהמתינו להתקפתם, אך הקשתים המצרים, ב"אש" המאורגנת שלהם מנעים מלהגיע לידי תגרת גוף-אל-גוף. היסטוריון צבאי-מקצועי משה אפילו את תפקידם כאן לתפקיד חיל-הרגלים הבריטי מול הסודנים המסתערים במערכת אומורמן (1895). לאחר שתהססו נשברה, הגיעה שעתו של חיל-הרכב המצרי והנצחון היה לו. דוגמה היסטורית ראשונה לעליונות ה"אש" על ה"הלם". — דוגמה מפתיעה אולי עוד יותר לשימוש בעצמת-האש של קשתים מצרים ניתנה במערכה הגדולה של אחד מיורשי מרנפתה, רעמסס השלישי, נגד "עמי-הים", כשאלה פלשו לסוריה ולכנען מצפון, גם ביבשה וגם בים. בקרב שנערך נגד הפולשים בים, ליד חופי פיניקיה, המטירו המוני הקשתים של הצי המצרי את חיציהם על ספינות האויב, הרבו את מכתם באנשיהן — שהיו חיל-רגלים כבד, מזוין נשק-הלם — מנעום מהתקרב אל ספינות המצרים כדי מרחק-קפיצה, וגרמו למבוכה ולבריחה מן הספינות; בו בזמן נחכה על הפולשים גם "אש" חצים צולבת של פלוגות-קשתים מצריות שהיו ערוכות על החוף. לפי התיאור המצרי נסתיימה מערכה זו המיוחדת במינה בהשמדתו הגמורה של גיס-הים אשר ל"עמי-הים" (ביניהם — אבות הפלשתים שהתישבו אחר-כך בשפלת החוף של ארץ-ישראל). ושוב, כאשר פרצו בני-משוש (מארץ לוב) למצרים, בשנת י"א לרעמסס השלישי, ושמם מצור על מבצר חטשו, כ-11 מיל מקצה רמת-המדבר, התקיפם רעמסס שם כשחיל-המצב המצרי ממטיר על הצרים חצים מחומת המבצר; משהתחילו בני-משוש נסוגים במבוכה נפגעו שוב ע"י "אש" הקשתים הצולבת של נקודת-מעוז מצרינו שניה שהיתה סמוכה לשם. הרדיפה נמשכה עד קצה הרמה ובני-השבטים הושמדו או נשבו כולם. — המער.

** במערכה קונפסה על הפרת, כשנת 401 לפנה"ס.

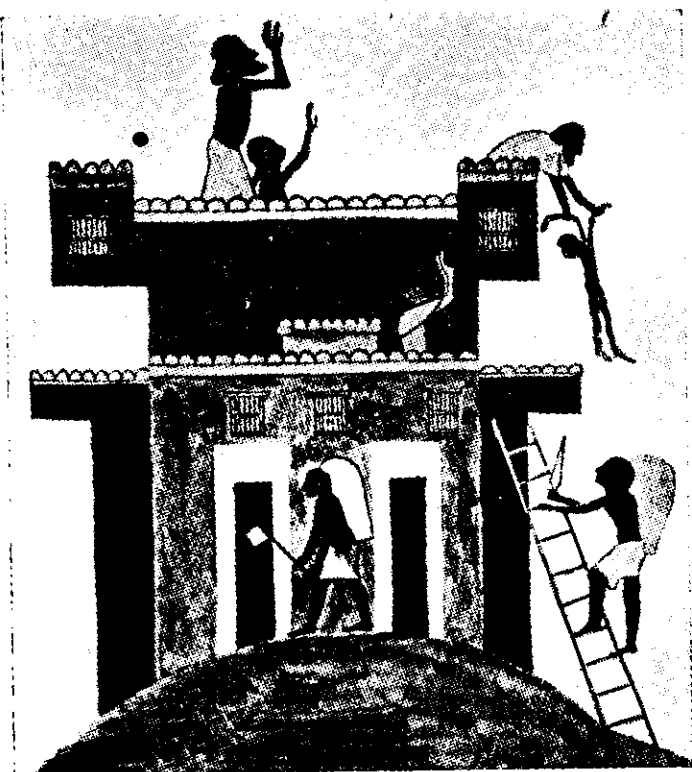
*** פרט לתקיפה, הקצרה באופן יחסי, של ימי השושלת הי"ח (החחותימסים והאמנחותפים) —

ובמדת-מה גם פרט לתקופת ראשית השושלת הי"ט (סתי הראשון ורעמסס השני); — המער.

**** ציון זה יש בו כנראה משום הפרזה. אכן, ישנה עדות מעניינת על מסע-מלחמה מצרי בימי

חושולת ה-19 אשר בוצע כולו בידי חילות-השכירים (מצוטט אצל ברסטד, "מערכת קדש"). — בשלוח רעמסס השני אל מצבות ודי-חממאת צבא, שהרכבו לפי השבטים היה: "שרדנים—1.900; קהק—620; משמשה (שבטים לוביים) — 1.600; כושים — 680; סה"כ 5.000. ויצוין, כי גם בתוך ארבעת ה"לגיונות" של רעמסס במסע-קדש היה חלק מסוים, וביחוד בתוך חיל-הרגלים הכבד, לשרדנים, אלא שאין לדעת מה היה

גדודיהם הוסיפו לקיים, לשבטיהם, כיתירות, נבדלות בהנהגת שרים משלהם, ונשקה של כל חטיבה היה נשק אחיד*.

המצרים צרים על מצודה כנענית. האיש המפס בסולם-השתערו מציג את הפלוגות שתפקידן בכך; וכן גם זה המנסה לפרץ את השער. ממדי המצודה אף הם סמליים בלבד. הכנענים מוצגים כמיואשים. שים לב למעקות ולצריחים המתבלטים (מניקולציות — בלשון תורת הביצור), שנועדו להקל על הפגיעה, למעלה, בתוקפים.

הסוס היה זמורת זר; אין אנו מוצאים את דמותו בתבליט הממלכה „העתיקה“ ו„התיכונה“. „הממלכה החדשה“ קיבלה אותו עד מהרה מאת ההיקסוסים, אך מעולם לא השתמשה בו לרכיבה, ותמיד היה רתום למרכבים. חיל-הרכב היה חטיבת העידית שבצבא והמלך עצמו נלחם תמיד אתם. אנו מוצאים את תמונת רעמסס השני ברכבו במערכת קדש (כך ציירו עוד לפני כן את תחותימס השלישי והרביעי וכן את סתי הראשון, ראה ציור 3, עמ' 38). המצרים היו מיתרים לרכביהם שני אנשים, נהג וקשת; ואלו רכבי החתים מוצגים כשבהם שלשה אנשים, השלישי — נושא-הציגה. כך ניתנים לנו כאן בהרכב הצבא המצרי כל יסודות המלחמה ההומרית: גבורי-החיל ברכביהם; חיל הרגלים בעל הנשק הכבד, במערך הדוק וסדיר, לוחם מאחוריהם; והחיילות

נושאי הנשק הקל — הקשתים, הרגמים, והמתגרים-בקרב. ואכן המלחמה נוסח הומורוס אינה

מספרם בדיוק. אך לעומת זה נעלה על כל ספק, כי חלק ניכר בצבא רעמסס במסע זה היה למצרים עצמם. ש. י. אומר (ראה ע' 48) כי בימי השושלת הי"ח היה הצבא המצרי רובו ככולו מבין האכרים ורק אחר-כך כשגדל הצרך בחילות-מצב קבועים, שהאכרים לא יכלו להשתתף בהם מחמת היותם קשורים לעבודת אדמתם בעונות מסוימות של השנה, נזקקו הפרעות במדה גדולה והולכת לצבאות שכירים, עד שלאס-לאט הפכו אלה להיות עיקר הצבא הלוחם. בתקופת השושלת הי"ט חכמו התקפות שבטים אויבים על מצרים ממערב ומן הים. לפיכך שכלל רעמסס השלישי, בעלותו למלוכה, את ארגון השירות הצבאי בחלקו את האוכלוסיה כולה „למחלקות“ שהיו חייבות שירות-צבאי לפי תור. ואולם בהיות חטיבות ילידי-הארץ לא-מתמידות מעתה בשרותן, כש„מחלקה“ הולכת ו„מחלקה“ באה — נעשה פרעה תלוי יותר ויותר בשכירי-הצבא הזרים — זה יסוד-הקבע של חילותיו. חלק גדול של צבא-הקבע היה מורכב שכירים שרדניים — כפי שאנו מוצאים כבר בימי רעמסס השני — וגם חטיבות „קהק“ (שבט לובי) החלו תופסים מקום ניכר בשרותיו. אכן, כבר בתקופה שלפני סתי הראשון דברו „מלכי“ כנען, בבקשם את עזרת פרעה, על פלוגות שכירים שרדניים, או פלוגות מאנשי מלוכה (כנראה חבל בנוביה), או מבני כוש. — המער.

* כאן כדאי אולי לציין את הופעתה המאוחרת של החרב, שהייתה (להבדיל מן הפגיון הקצר) בלתי ידועה כמעט במלחמות המזרח הקדומות, כך שבמערכת מגידו, למשל, היו כלי זינם העיקריים

כה מרוחקת בעצם ממלחמות המצרים; הן מקושרות פחות או יותר זו בזו באמצעות החתים, כיון שהללו היו שכנים גם לעולם היווני — באסיה הקטנה, וגם למצרים — בסוריה; הדרדנים, או הטרויאנים, נזכרים בכתבות החתיות כבעלי-ברית.

תאורי חיל-הרכב יש בהם ענין רב; אנו מדמים לראות בסוגי הרכב המצרי והחתי את נסעי ההפדל שבין המנקים הקלים והכבדים של ימינו — האחד מהיר, אך ניתן להיפגע, והאחר מוגן, אך אטי יותר. אלא שיתכן מאוד, כי לפי מושגי זמנים מאוחרים יותר, עלינו לשייך את כל המרכבים הללו לסוג חיל הפרשים הכבד (הפועל מבחינה טקטית באופן עצמאי, כדוגמת ה"אירונסיידס" של קרומל, למשל. — המער.), ולא דוקא לחיל המנקים (לפי מושגי מלחמת 1918—1914), כיון שהם היו — לפי הדוגמאות המקטיות הידועות לנו — סוג החייל העיקרי, בשאתם את עומס הקרב באופן בלתי חלוי ובהיותם רק נתמכים בחיל הרגלים*. רק בתקופות מאוחרות יותר אפשר להתקל במצבים שבהם חיל הרכב נוהג ב"סכסיסי מנקים" במתכונת מלחמת-העולם הראשונה והוא נלחם כמסייע לחיל-הרגלים ולא כחטיבת עצמאית ונגד רכב-האויב.

אשר לגודלו של הצבא המצרי, הרי יש בידינו, למשל, חומר מספיק כדי לקבל מושג כללי כל שהוא על כוחו של חיל תחותימם במסע מגידו, כיון שאורך השדרה שלו, בעברת דרך ההרים, היה כשבעה מילין. לא נוכל לומר מה היה גודלו של ריכוז הצבא בערונא, אך קרוב לוודאי כי לא רב היה, באשר מקום זה עצמו בהרים הוא. גם אם נניח כי הדברים על ההליכה בשורה ערפית אחת הם לשון גוזמא להאדרת הקשיים, וכי כוח מסוים עמד מוצב בערונא בעוד השדרה הארוכה נעה קדימה, הרי עשרת אלפים איש יהיו בכל זאת אומד גדול למדי לצבאו**.

אין למסור בבטחה שום פרטים על המבנה האדמיניסטרטיבי של הצבא, אך אין ספק כי היה שם ארגון קבוע ומפורש, כיון ש"סופרי הצבא" נזכרים כקצינים גבוהים. מהם היו נספחים לחטיבות מסוימות של הצבא ומהם למפקדה. תפקידיהם לא היו תפקידי "סופר" או לבלר בלבד, אלא היו חלים גם על אספקה, תובלה וכו'; יש והיו נותנים להם משרות פיקוד ממש. בתעודות שנשתמרו על מסע-המלחמה של מנידו מצויים כמה סימנים המעידים כי גם

של המצרים החנית והקשת (ח. גלסון, "מערכת מגידו"). החרב הוכנסה לשמוש רחב רק ע"י השכירים השרדינים, אשר הופיעו לראשונה בצבא מצרים בימי אמנחותפ השלישי. היתה זאת חרב-פיפיות גדולה, עשויה ארד (ברונזה). עם הופעתם של השרדנים, אשר היו גם לבושים שריון במדה גדולה מן המצרים עצמם, גדל, לפי כמה סימנים, כוחם התוקפני של צבאות מצרים. — המער.

* כפי שמציין ה. גלסון, ב"מערכת מגידו", נבע כוח פגיעתו של חיל-הרכב משני גורמים: א. אמנות הקליעה של הקשתים. ב. הסלת המבוכה בשורות האויב בשל מחץ הרכב המסתער — אשר בפניו היתה יכולה לעמוד רק פלגה נמכנה מהורק ולאחר ארון רב. — המער.

** לגבי מערכת קדש — העריך מספרו את צבא החתים ובני בריתם ב-20.000 איש, בערך. ואת צבא רעמסס, לפי סימנים שונים, ב-15.000, 18.000, או 20.000 איש. לפי זה מגיעים למסקנה שכל אחד מארבעת ה"גדודים", או ה"לגיונות", של צבא רעמסס מנה בין 4.000 ל-5.000 איש — כמעט כגודל הלגיון הרומאי בצורתו המגובשת. מן הראוי לציין כאן כי לפי המקורות היה כל אחד מלגיונות אלה מורכב גם רגלים (על סוגיהם השונים) וגם חיל-רכב. כלומר, שכאן לפנינו באמת גרעין ראשון של ארגון "לגיוני" (כבצבא רומי) או "דיביוזיוני" (כבצבאות מודרניים). המאפשר לקיים מבני-צבא בלתי-תלויים, המסוגלים למילוי עצמאי של תפקידי-קרב. אך יש סוברים כי חלוקה כזאת נבעה יותר מגורמי-אספקה (ומיש — בתחנות-המדבר!). מאשר מתוך תפיסה טקטית בשלה. — המער.